

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976

Weenink, W.H.

Citation

Weenink, W. H. (2005, October 12). *Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976*. Prometheus. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4404>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4404>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Van de ene eeuw in de andere 1897-1918

1 BEGAAFDE JONGEMAN MET EEN ZWAK GESTEL

NEGENTIENDE-EEUWER

De negentiende eeuw had haar hoogtepunt bereikt toen Johan Willem Beyen op 2 mei 1897 in Utrecht werd geboren. Het ging de burgerlijke samenlevingen in Europa, en zeker ook die in Nederland, voor de wind. Handel en economie ontwikkelden zich snel, onder andere als gevolg van modernisering, betere verbindingen, schaalvergroting in de industrie; wetenschap en cultuur bloeiden, en optimisme voerde de boven toon. Zelfs een vergelijking met de Gouden Eeuw werd niet geschuwd.¹ De eeuwwisseling verschoorde de ze veel belovende stemming niet; de negentiende eeuw leek gewoon nog een tijdje door te rollen met “een opgewekte, positieve tijdstijl, levendig, van hoog niveau, vol goede burgerzin, opbouwend”.² Hoewel men ook zou kunnen beweren dat de twintigste eeuw met die vernieuwingen aan het eind van de negentiende eeuw al in de steigers stond, en misschien zelfs vervroegd een aanvang nam, heeft Beyen zich er altijd op laten voorstaan nog tot de lange negentiende eeuw te hebben behoord.³

Nederland was meer een gevestigde en verenigde natie geworden dan ooit tevoren, en het Huis van Oranje meer een nationaal symbool dan het lange tijd was geweest.⁴ Tegelijkertijd nam de elite bewust deel aan de Europese cultuur – deze was rond 1900 “een reëel referentiekader”.⁵ De ouders van Johan Willem Beyen kunnen tot die burgerlijke elite met een Europese oriëntatie worden gerekend. Dat samen gaan van ‘nationaal’ met ‘Europees’ lag ook voor de hand. De Europese hegemonie over de wereld “leek” immers “compleet”.⁶ Geen slechte tijd om ter wereld te komen voor iemand die zich een halve eeuw later tot doel stelde een verenigd Europa te vormen uit de brokstukken die na de eers te helft van de twintigste eeuw van het ‘oude continent’ waren achtergebleven.

Johan Willem stamde af van de familie Beijen/Beyen die afkomstig was uit Nieuwkapelle, nu gemeenten Diksmuide, in de Belgische provincie West-Vlaanderen. Een vroege voorouder aldaar, Remigius Beyen, trad tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) in krijgsdienst van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en kwam via een expeditie in Engeland uiteindelijk in Nijmegen terecht. Van een van

zijn kleinzoons, Henricus Hubertus (geboren in 1805), stammen alle huidige Nederlandse leden van de Nieuwkapelse familietak Beijen/Beyen af. Henricus Hubertus verhuisde van Nijmegen naar Haarlem en maakte promotie bij de Bank van Lening. Hij ging zijn achternaam schrijven als 'Beijen', in plaats van de daarvoor meestal gebruikte naam 'Beyen'. Wegens vermeende betrokkenheid bij een verduisteringszaak werd hij ontslagen en gevangengezet. Ondanks vrijspreek kreeg hij zijn baan niet terug. Henricus Hubertus verhuisde in 1854 met zijn gezin naar Amsterdam. Zijn jongste zoon, Karel Hubertus (geboren in 1819), volgde daar het gymnasium en trad in 1864 als archivaris in dienst van de Nederlandse Rhijn-Spoorweg Maatschappij. Deze onderneming werd later overgenomen en gebracht bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen (Staatsspoor). Hij was de grootvader van Johan Willem.⁷

Johan Willems vader, Karel Hendrik Beijen⁸, was in 1890 na een universitaire studie in Utrecht, die met twee promoties werd afgesloten, als 24-jarige in dienst gekomen van het ministerie van Financiën, als assistent van de thesaurier.⁹ Johan Willem zou hem in 1918 navolgen door op diezelfde Generale Thesaurie zijn loopbaan te beginnen. Karel Hendrik bleef maar een paar jaar op Financiën – net als zijn zoon een kleine dertig jaar later – en hij trad in 1895 toe tot een bedrijf dat aan de basis van veel grote ontwikkelingen in de negentiende eeuw had gestaan: de spoorwegen. Hij maakte snel carrière bij het Staatsspoor, waar zijn vader intussen afdelingschef was. Al na korte tijd overvleugelde de zoon zijn vader. Karel Hendrik werd in 1899 secretaris van het bestuur van de Staatsspoorwegen en chef van de Centrale Dienst, een topfunctie.

Zo was er een sterke band tussen de spoorwegen, die aan het eind van de negentiende eeuw niet meer uit de samenleving waren weg te denken, en de familie van Johan Willem Beyen. De treinloop zou het ritme van zijn dagelijks leven zelfs bepalen toen zijn ouders besloten 'buiten' te gaan wonen. Het gezin verhuisde in de zomer van 1902 van Utrecht, waar het hoofdkantoor van de Staatsspoorwegen gevestigd was, naar 'De Bilt-Station', het latere Bilthoven. In het grotendeels nog ongerepte bos- en duingebied rondom het station, dat frequent verbanden met Utrecht had gekregen, liet Beyens vader, zoals meer welgestelde stadsmensen, een flinke villa bouwen. De ligging aan wat nu de Prins Hendriklaan is, deed de naam van het huis, 'Devia', de eerste tijd alle eer aan: het lag aan de weg. Beyen senior moest door ruzie of modder om het dichtbij gelegen station te bereiken. Dat ongemak had hij wel over om het moderne bestaan van een forens te leiden, daartoe in staat gesteld door de technologische vindingen van de negentiende eeuw en zijn eigen Staatsspoor.¹⁰

Het buiten wonen had direct te maken met de jonge Johan Willem, die Wim werd genoemd. Een niet-geopereerde, maar wel genezen verklaarde blindedarmontsteking maakte hem tot een 'zwak kind', dat buitenlucht nodig had. Hij leed bovendien aan allergieën en had aanleg voor astma. En hij werd een buitenkind en genoot ervan. Zwervend door de Biltse bossen beleefde hij er, meestal in zijn eentje, zijn avonturen. Zo gaf hij in het spelletje 'Boer en Brit' uiting aan zijn anti-Britse gevoelens, die hij vast van zijn omgeving had overgenomen in verband met de Boerenoorlog in Zuid-Afrika.

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Ouderlijk huis van Beyen bij 'De Bilt-Station', het latere Bilthoven.

Met andere kinderen het ook toen populaire 'indiaantje' spelen trok hem minder. Door zijn "fragiele uiterlijk" was hij tot zijn verdriet voorbestemd als 'bleekgezicht' aan de martelpaal te worden vastgebonden. Beyen ontwikkelde er "een vertrouwdheid met het bos en zijn bomen" die hem niet meer zou verlaten.¹¹

Dat Wim nogal op zichzelf gericht was, houdt mogelijk verband met de leeftijdsverschillen tussen hem en zijn twee broers. Karel Lodewijk (Bob) was vijf jaar ouder, Hendrik Gerard (Henk) ruim vier jaar jonger. Toch ontstond er in de loop van de tijd een bijzondere band. In de familie gaat het verhaal over een geheimtaal die Henk had bedacht en die de broers onderling spraken als het hun uitkwam. Henk, die faam zou verwerven als hoogleraar archeologie in Leiden, bezat sowieso een grote verbeeldingskracht. Als kind werkte hij lange tijd aan een reeks van een gefantaseerd land.¹²

Een nadeel van het wonen in De Bilt-Station, dat zich tot een dorp zon der kern ontwikkelde, was dat er geen school was. Vandaar dat Wim vanaf zijn vijfde jaar, net als zijn vader, per trein van de Centraal Spoorwegmaatschappij (een dochter van het Staatsspoor) naar Utrecht forensde om er naar de lagere school te gaan. De reis duurde overigens slechts tien minuten. Zelfs tussen de middag werd even heen en weer naar huis getreind. Eigenlijk was hij nog te jong voor de eerste klas, en het was bovendien midden in het schooljaar 1902/1903 dat zijn moeder hem aanmeldde. Maar hij was eraan toe. K. Beversluis, het hoofd van de 'Openbare Jongensschool, 5e soort, op Puntenburg', die voorspelde dat het jongetje het jaar daarop de klas nog eens over zou

moeten doen, kreeg ongelijk. Vanaf de eerste dag in de klas wist de jonge leerling het antwoord op een vraag van de verbouwwereerde onderwijzer (die dacht dat Wim zijn vinger opstak om naar de wc te mogen) – een aankondiging van snel intellect en grote begaafdheid. Beyen blonk uit in geschiedenis en aardrijkskunde.¹³

KUNST EN REIZEN

Maakte Beyen via het beroep van zijn vader kennis met de moderne wereld van vervoer en techniek, via zijn moeder trad hij de artistieke wereld van de muziek binnen. Louisa Maria Coenen stamde, zoals ze dat zelf uitdrukte, uit een “muzikantenfamilie”. Ze was voor haar huwelijk concertpianiste en gaf daarna les. Haar vader, de violist Kees Coenen, was dirigent van het Utrechts Stedelijk Orkest en van het Nijmeegs Orkest. Louisa’s in 1899 overleden oom Johan M. Coenen had het muzikaal nog verder gebracht en had vanaf 1865 dertig jaar het Paleisorkest in Amsterdam geleid. Het Paleisorkest was in dat jaar door de directie van het Paleis voor Volksvlijt in het leven geroepen. Het ensemble was een van de eerste professionele symfonieorkesten in Nederland en had, zeker tot de oprichting van het Concertgebouworkest in 1888, de reputatie het beste op het gebied van concertcultuur te vertegenwoordigen.¹⁴

De jonge Beyen kreeg de muziek zo met de paplepel ingegeven. Hij was zich bewust van muziek voordat hij kon lopen. De vonk sprong over, en Wim ging cello spelen, vermoedelijk onder invloed van grootvader Coenen. Deze haatte blaasinstrumenten. Erg anders dan één fluit zijn twee fluiten, meende hij, en van een fagot werd je volgens hem gek door al die trillingen in je hoofd. Beyen maakte al jong deel uit van het kindrorkest dat zijn moeder in zijn lagere schooltijd had opgericht en dat zij dirigeerde. Het gaf uitvoeringen, waarvan de opbrengst bestemd was voor liefdadig werk van moeder Beyen onder de dagloners op de Biltse heide.¹⁵

De cello zou Johan Willem Beyen, die zich in zijn hart musicus voelde, zijn hele leven vergezellen. Toch was zijn moeder “als de dood” dat hij beroeps musicus zou worden. “Ze had een afschuw van halve talenten. Ze zei altijd dat er twee dingen waren, die je alleen moest doen als je het niet kon laten: trouwen en artiest worden. Als het dan mis gaat, zei ze, weet je tenminste dat je niet anders kon”, zo herinnerde Beyen zich later. Het stond voor haar vast dat geen van haar drie kinderen voor het kunstenaarschap zou kiezen. Dat gebeurde ook niet. Beyen zou zijn muziekinstrument wel dagelijks bespelen, voortdurend les nemen en een hoog niveau bereiken, al was hem dat zelf nooit hoog genoeg.¹⁶

De wereld van de muziek was aan zijn onmuzikale vader niet besteed, maar de ze verdroeg haar “met de hem eigen lankmoedigheid”. Hij deelde met zijn vrouw echter een grote belangstelling voor schilderkunst en literatuur. In Beyens ouderlijk huis werd vooral buitenlandse literatuur – veel Franse en Duitse, maar ook Engelse – gelezen. Wim groeide zo op “in een atmosfeer, waarin kunst en letteren als de belangrijkste dingen in het leven golden”. Dat was ook af te lezen aan het bezoek: “schilders, o.a. Charley Toorop, kwamen bij ons aan huis.”¹⁷

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Beyens vader, Karel Hendrik, als jongeman.

Beyens cultu rele smaak zou behoudend blijven. Muziek hield voor hem op bij Johannes Brahms, die toevalligerwijs in hetzelfde jaar stierf dat hij werd geboren. De werken van tijdgenoten als Paul Hindemith en Dmitri Sjostakovitsj konden hem niet bekoren. Datzelfde gold voor de schilderkunst en de literatuur. Veel verder dan de negentiende eeuw reikte zijn waardering ook daar niet. Beyen las natuurlijk wel modernere boeken, maar appreciëren was iets anders.¹⁸

Het was het milieu van de laat negentiende-eeuwse, naar buiten gerichte gegoede burgerij. In het gezin Beyen werd “geen overmatige waarde” aan geld gehecht.¹⁹ Dat hoefde ook niet, het was in ruime mate voorhanden. Het was een levenshouding waar Beyen zich altijd in heeft kunnen vinden.

Hoe zeer Beyens ouders in goeden doen waren en hoe belangrijk zij het vonden dat hun kinderen een internationale oriëntatie zouden krijgen, bleek toen ze in 1907 met het hele gezin naar Londen reisden voor een logeerpartij bij de zuster van Beyens moeder – ook een pianiste – die daar met haar even eens muzikale man en drie dochters woonde. Er ging voor de tienjarige Wim, die op school zijn horizon net had verbreed met de eerste Franse lessen, “een wereld van ongekende schoonheden verrukkingen” open. Hij genoot van zijn eerste reis, “met de raderboot van de Zee land”, maakte kennis met door paarden getrokken dubbeldekkers, met de ondergrondse, met roltrappen, met op bijzondere wijze uitgedoste soldaten. Dat was nog eens wat anders dan het provinciale Utrecht met zijn paardentrams die ‘Bouwte Nunspeet op de

Veluwe' en 'Draagt Van Duren's Corsetten' als reclameboodschap meevoerden. Duidelijk was dat hij iets uitzonderlijks had meegemaakt: hij werd er op school om "aangehaapt, bewonderd en benijd". De reis was het begin van een warme verhouding van Beyen met Groot-Brittannië en de Engelse taal. De kritiek op het Britse optreden tegen de Boeren in Zuid-Afrika was weggeëbde.²⁰

Beyens moeder vormde haar zoon in verregaande mate en ze liet hem kennismaken met het christelijke geloof. Zelf van remonstrantse signatuur, wist ze de interesse van haar zoon hiervoor op te wekken, waarbij de kinderbijbel van dominee A.J. Oort behulpzaam was. Het geloof zou Beyen vooral in de laatste periode van zijn leven beïnvloeden, toen hij zich bekeerde tot het rooms-katholicisme. Hij zou toen beseffen dat het vroege onderwijs van zijn moeder aan de basis daarvan had gestaan.²¹

Ze schaaftte haar zoon verder bij door hem te leren de onbeheerste driftbuien waar Wim als kind onder leed, te beheersen. Ze deed dit door hem consequent ongelijk te geven als hij in woede ontstak.²² De methode leek te werken, maar de driftbuien zouden Beyen nooit helemaal verlaten. En als ze optraden, een paar keer per jaar, waren ze – zeker als hij niet het gelijk kreeg waar hij het meende te hebben – vaak verwoestend voor zijn verhouding met andere mensen, en soms ook voor zijn carrière.

2 ONVERGETELIJKE GYMNASIUMTIJD

UTRECHT EN ZIJN STANDEN

Zo groeide Beyen op in die enerzijds merkwaardige en anderzijds volstrekt logische tijd dat de negentiende eeuw maar niet op wilde houden en de twintigste moeite had een eigen gezicht te laten zien. Want waarom zou een eeuw opeens stoppen? Het was de periode die hijzelf de "19e eeuwse jaren der 20ste eeuw" zou noemen²³ en die deel uitmaakte van wat bekend staat als La Belle Époque, een onbekommerde tijd. Een onvergetelijk jaar was voor hem 1908. Toen ging hij als elfjarige – te vroeg, vond hij later zelf²⁴ – in Utrecht naar het gymnasium, dat hem zou vormen.

Het was ook het jaar dat zijn moeder hem meenam naar een concert van de jonge Franse violist Jacques Thibaud, die op zijn eerste Europese tournee Utrecht aandeed en daar Johann Sebastian Bachs vioolconcert in E groot uitvoerde. Beyen maakte er kennis met het fenomeen solist, "het wonder van de eenzame, wachtend met zijn instrument, terwijl het tuttions, en hem, wegvoerde uit de dagelijkse wereld in een wereld van dromen, en die dan het thema opnam en als een uitverkorene – neen, niet als leider – zijn smarten en vreugden uitjubelde boven de klankstromen van het orkest". Deze belevenis raakte de jonge gymnasiast zo intens, dat hij zich het moment vijfenveertig jaar later nog levendig voor de geest kon halen, zo bleek uit een krantenartikel dat Beyen in het najaar van 1953 schreef.²⁵

Dit "retrospectief" over 1908 voerde hem terug naar de stad Utrecht, die voor hem toen nog "de hele wereld was met haar grachten en singels, haar nauwe straten, haar paarden tram, met deftige rijtuigen, de elkaar ceremonieel begroetende wandelaars, de

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Beyen als kleuter.

gen eraal die in laklaarzen en met sabel en *sabretache* naar zijn gewone dagelijkse werking”. Ook aan de onderkant van de samenleving leek hem niets te ontgaan, zoals ‘Daantje’, “een klein mismaakt mannetje, die toen nog het gras tussende steentjes van de trottoirs uitwiedde, voordat hij als Hâlsoldaat, ook in uniform, *Strijdkreten* verkocht”,²⁶

Terugkijkend in 1970 beschreef Beyen de Utrechtse burgerij van die dagen zoals ze verdeeld was in drie standen, die vrijwel gescheiden van elkaar leefden: de adel (aristocratie), de hogere beroepen (professoren, advocaten, artsen en de hogere ambtenaren van de Spoorwegen) en de ‘winkelstand’. Een proletarische ‘stand’ ontbrak omdat Utrecht, zo meende hij, toen geen ‘echte’ arbeidersbevolking kende wegens het vrijwel afwezig zijn van industrie. Zelfs aan commerciële interesse zou het hebben ontbroken. Er waren natuurlijk wel ‘amen’, maar die speelden volgens hem in de sociale structuur van de stad “nog geen collectieve rol”. De toestand werd door iedereen geaccepteerd “als ware hij van nait den Hoge inges teld”. De leden van de drie standen kenden elkaar, groetten elkaar. Maar daar hield het contact mee op, behalve dan dat de twee ‘hoogste’ standen het voorrecht hadden de zogeheten Stadsconcerten in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen mee te maken, die met veel ceremonieel vijf keer per jaar op een zaterdagavond werden gehouden.²⁷ Daar had Beyen Thibaud zien en horen optreden.

Beyens herinnering was gekleurd, onvermijdelijk wellicht na zo veel jaren, maar

misschien ook omdat hij zich te veel als negentiende-eeuwer wilde profileren. Utrecht was lange tijd een gezapige behouden stad met rangen en strikt gescheiden standen, waar men nieuwkomers met moeite accepteerde. Maar de dynamiek van de late negentiende eeuw had de stad meer meegetrokken dan Beyen deed voorkomen. Utrecht ontwikkelde zich toen snel als centrum van handel en nijverheid, en dat proces ging in het begin van de twintigste eeuw door. Handelaren en industriëlen mengden zich voor het eerst in de stedelijke politiek om hun belangen te bevorderen. En ook de arbeidersbevolking moet in Beyens tijd beslist al aanwezig zijn geweest. Tussen 1851 en 1917 groeide de bevolking van Utrecht van 47.000 naar ruim 135.000 mensen. Een groot deel van hen kwam naar de stad om werk te zoeken in de nieuwe bedrijven. In 1920 was veertig procent van de Utrechtse beroepsbevolking werkzaam in de industrie, onder andere bij metaalbedrijven, zoals Werkspoor en staalproducent Demca, die in 1914 in het nabije Zuilen neerstreken. Het Utrechtse proletariaat was dan weliswaar niet zo activistisch, de kiem van een socialistische beweging was al wel gelegd. In november 1893 had de sociaal-democratische voorman Pieter Jelles Troelstra zich voor korte tijd in Utrecht gevestigd, met zijn blad *De Baanbreker*, *Volksblad voor de Provincie Utrecht* fabrikanten en ondernemers van uitbuiting beschuldigd en zo onrust veroorzaakt. Dit resulteerde in de oprichting van een afdeling van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij en in verspreiding van *De Baanbreker* onder een paar duizend mensen.²⁸

EEN BEGENADIGD LERAAR

Beyens flashback van 1908 riept bij hem vooral beelden op uit de eerste klas van het Utrechtsch Stedelijk Gymnasium aan het Janskerkhof, waarvoor hij op 14 juli van dat jaar met succes toelatingsexamen deed. Zijn broer Karel Lodewijk zat er vier klassen hoger. Onder de leerlingen bevonden zich in Beyens herinnering niet “de zonen der aristocratie”. Die bezochten het Christelijk Gymnasium, aan de overzijde van het Janskerkhof, met de Janskerk ertussen. Dat had er, meende Beyen, mee te maken dat de aristocratie “kerktrouw” was en bleef – vooral Nederlands Hervormd. Het merendeel van de leerlingen op Beyens gymnasium, waarvan de plaatselijk vermaaarde N.J. Singels rector was, “behoorde tot die klasse der Nederlandse burgers die wel niet antiericaal of, nog minder, antikerkelijk, laat staan atheïst, maar geen kerkgangers waren”. Zoals het gezin Beyen.²⁹

Toch waren het kerken die voor Beyen in het begin van zijn gymnasiumtijd een oriëntatiepunt waren. De klokken van de nabije Minrebroederkerk gaven in zijn beleving het sein voor de middagpauze en de boterhammen – de tijd was voorbij dat hij voor de lunch even heen en weer kon ‘forensen’. En vanaf zijn plaats in de eerste klas had hij de Domtoren in het vizier, waardoor hij op 30 april 1909 een van de eersten was die daar de vlag zagen verschijnen als aankondiging van de geboorte van prinses Juliana.³⁰ Dat zij een grote rol zou spelen in zijn latere loopbaan, kon hij natuurlijk niet bevroeden.

Die eerste gymnasiumklas stond Beyen in september 1953, met net zijn eerste jaar als minister achter de rug, scherp voor ogen, “leventiger dan menigekamer waar ik kort geleden confereerde”. Dat kwam in het bijzonder door de leraar klassieke talen L. Alma, toen een dertiger, die zijn leerlingen liefde voor cultuur bijbracht. Dat ging zover dat Alma de maandag na het optreden van Thibaud tegen de jonge Beyen opmerkte dat de Fransman toch maar een veel grotere violist was dan een soloviolist die zijn leerling eerder had opgehemeld.³¹

Als dit de wijze was waarop Alma met zijn leerlingen omging, is het te begrijpen dat de ze “begenadigd leraar [...] honderden aan zich verplicht heeft”, zoals J.L. Heldring die later aan het Amsterdamse Barlaeus Gymnasium les van Alma kreeg, uit eigen ervaring opmerkte.³² En de snaar die Alma bij Beyen deed trillen, en andersom vermoedelijk ook, maakte dat Wim een van zijn twee “liefdeleerlingen” was geweest, zoals de leraar niet lang voor zijn overlijden onthulde.³³

Beyen, die de alfabetisch koos, kreeg van Alma gedurende vijf jaar vele uren per week les in de klassieke talen. Dit stopte toen de leraar rector werd van het nieuwe gymnasium in Hilversum. Volgens Beyen kreeg men van hem “werkelijk een klassieke ‘vorming’, ook als mens”. Alma’s onderwijs overspreekt taal en cultuur; hij bracht zijn leerlingen levenslessen bij. Hun lijfspreuk gaf er blijk van dat dit in goede aarde viel: “Non scholae, sed vitae discimus” (wij leren niet voor de school, maar voor het leven). Hoe geliefd Alma was, blijkt wel uit de bijeenkomsten die klasgenoten van Beyen ook lang na hun gymnasiumtijd met hun oud-leraar hielden om Grieks en Latijn te lezen. En nog lang nadat Beyens klas het gymnasium had verlaten, werden reünies met Alma gehouden. Beyen kwam er in de lente van 1948 voor over uit Amerika. De klasgenoten waren zich bewust van hun bijzondere band met de docent: “[...] een klas als de onze heeft hij nooit meer gehad”, schreef een van hen, Onno Damsté, in de uitnodigingsbrief. In 1952 richtten ze ter viering van Alma’s tachtigste verjaardag een maaltijd voor hem aan.³⁴

Alma heeft er ongetwijfeld aan meegewerkt dat Beyens belangstelling op letterkundig en artistiek gebied zich verder ontwikkelde. Deze zou er zijn hele leven plezier van hebben. Daarentegen was sport niet aan hem besteed. Grote lichamelijke inspanning werd hem zelfs ontraden. Dat kwam deels doordat hij vaak ziek was. Wim werd dan door zijn moeder thuis gehouden, waar hij natuurlijk veel las. Later betroude Beyen dat hij niet meer aan openluchtporten had gedaan. Een ‘vatbaar’ en allergisch kind als hij zou erdoor zijn opgeknaapt, meende hij.³⁵ Ook zwerven in de Biltse bossen was er, toen hij gymnasiumleerling was geworden, al spoedig niet meer bij. Het gezin had zich, onder meer omdat het rondom De Bilt-Station naar de zin van Beyens vader te veel werd uitgebouwd, in de zomer van 1910 weer in Utrecht gevestigd, aan de Maliesingel, tegenover de Sterrenwacht.³⁶

EEN PEDANT GEZELSCHAP

In de laatste klassen van het gymnasium had het lidmaatschap van het Letterkun-

dig Gezelschap Mentor bij zondere invloed op Beyens ontwikkeling. Het in 1878 opgerichtte Mentor onderscheidde zich van de 'officiële' Letterkundige Vereniging van het Stedelijk Gymnasium, de Utrechtse Letterkundige Gymnasiasten Vereniging (ULGV), doordat het zich als een soort geheim genootschap opstelde. Het besloten jongensgezelschap telde niet meer dan tien leden, die door de leden zelf werden uitgezocht en tijdens een geheimzinnige installatievergadering, de Romantiek waardig, tot lid werden "gewijd".³⁷

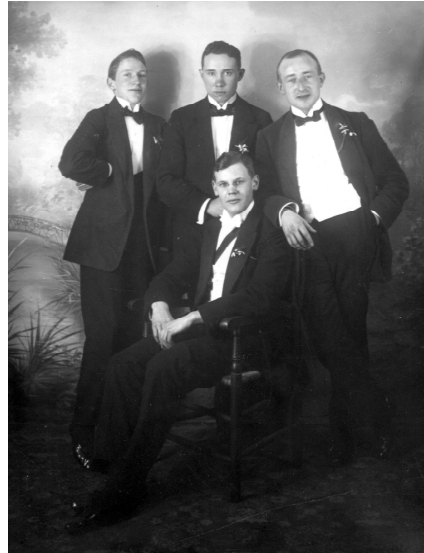
Beyen werd eind januari 1912 in Mentor geïntroduceerd en kreeg in die kennismakingsvergadering de opdracht kritiek te leveren op een voordracht over een prozasatukje met als titel 'Van het licht dat niet gezien werd'. Zijn bijdrage viel zo in de smaak dat hem direct het lidmaatschap werd aangeboden, waar hij meteen positief op reageerde. In een sfeer van ontgroening had tijdens de volgende vergadering de installatie plaats, waarbij Beyen aan het eind de vraag werd gesteld of de "installandus" meende met zijn muziek een gunstige invloed uit te oefenen op zichzelf en anderen. Het antwoord was ja. De notulist bespeelde pedanterie, zeker in Beyens antwoord op de vraag of hij, als hij moest stemmen, zich voor of tegen zichzelf zou uitspreken: "voor". Zo'n houding paste wel bij het gezelschap, waar Beyen geheel in zou opgaan. Twee maanden na zijn installatie werd er al bij hem thuis aan de Maliesingel vergaderd en op zijn kamer zouden de Mentor-leden voortaan dikwijls samenkomen.³⁸

Mentor was in wezen "niet anders dan een vriendenkring die zich met letterkunde bezighield", maar wel een exclusieve. Het was een groep "eigenwijze, vroeg-in-tellectuele pédants", zo herinnerde Beyen zich. "We waren [...] bijna belachelijk serieus", en werkten maandelijks "met ernst en ijver" een programma af met notulen, voorlezing proza, voorlezing gedicht, improvisatie en dé lezing. Goethes *Faust* I en II waren, net als de werken van Shakespeare en Racine, gesneden koek voor de leden. Dat gold even zeer voor de Tachtigers. Van de modernere schrijvers waren Gorter, Boxtel en Van Eeden favoriet. Van Eeden's *De Kleine Johannes* (1887), dat binnen Mentor herhaaldelijk werd behandeld³⁹, was voor Beyen jarenlang "het mooiste boek".⁴⁰ De leden van Mentor beschouwden zich als 'de ware gymnasiasten'. Het gezelschap had eigen "wet ten" (een soort reglement), een eigen vaandel, en de leden meldden zich als ze elkaar bezochten, met een afgesproken fluitsignaal.⁴¹

Wims eerste 'improvisatie' ging over Niobe, de ongelukkige koningin uit de Griekse mythologie wier zeven zonen en zeven dochters werden vermoord als straf voor haar hoogmoedige houding, en die uit verdriet in een rots veranderde. Beyen kreeg veertien minuten om zich te voorbereiden, en het resultaat was "voor een eerste keer [...] werkelijk aardig", zo vermeldden de notulen. "Wanneer Beyen kalmer sprak, zou zeker zijn voordracht erbij winnen." Een paar maanden later improviseerde hij "met vuur en overtuiging", maar ook met een "te veel eenzijdigen kijk op de zaak", over het "Artist zijn".⁴²

Niet alleen moet Beyens literaire en kunstzinnige belangstelling in Mentor verder zijn geprikkeld, de bijeenkomsten zullen bovenal zijn redenaarstalent hebben gevormd

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Beyen (links) met medestudenten.

en gepolijst. Hij zou er zijn hele leven profijt van hebben en ermee schitteren. Dat was toen echter lang niet altijd het geval. Tijdens een lezing voor de ‘officiële’ letterkundige vereniging van zijn gymnasium, ULVG, waar hij van najaar 1911 tot voorjaar 1913 bij aangesloten was, betoogde Beyen eind 1912 – in ritmisch proza! – dat de nederlaag die Hector tegen Achilles in de Trojaanse oorlog leed, te verklaren was uit psychologische verschillen: de beschaafde Hector moest het wel afleggen tegen de brute Achilles. Beyen werd met zijn reden ering belachelijk gemaakt, wat hem tot razenijbracht. Maar, zo merkte hij terugkijkend op: “ik moet ook wel een onuitstaanbaar ei genwijs knaapje geweest zijn.” Uitleg van Beyen op een speciale vergadering van de beoordelingscommissie van de ULVG, waarvan hij zelf lid was, verschaft weliswaar opheldering, maar Beyens lezing werd wegens de onduidelijkheid toch door de commissie als onvoldoende verworpen.⁴³

Het incident laat zien dat Wim op het gymnasium zijn eigen weg ging. In Mentor had hij echter vrienden die dat even hard stochtelijk deden en in wie hij zich herkende. Het gezelschap ademde vertrouwen, intimiteit en verhevenheid van gelijkgestemden, bij wie hij zich in zijn element voelde. In isolement en beslotenheid lag Mentors kracht. Geen wonder dat Beyen in mei 1913 als abactis (secretaris) van Mentor een gezamenlijke vergadering met de letterkundige HBS-vereniging ‘Justus van Maurik’ afwees. De speciale sfeer die bijeenkomsten van Mentorkenmerkte, zou dan niet kunnen ontstaan. “Mentor kan niet uit het isolement treden. Zodra het dat wel doet, is het geen

Mentor meer”, schreef Beyen.⁴⁴ Het hoeft niet te verbazen dat tussen de leden banden voor het leven ontstonden.

De vooraanstaande positie die Beyen in Mentor verwierf, maakte het vanzelfsprekend dat hij in september 1913 met grote meerderheid tot praeses (voorzitter) werd gekozen als opvolger van het Mentor-lid dat hem had geïntroduceerd, L. Ali Cohen. Hem wachtte al direct een belangrijke taak: het gezelschap, dat dreigde in te slapen, tot nieuw leven wekken. Hij gebruikte daartoe de laatste vergadering van 1913. In zijn kritiek op een lezing over “vriendschap” sprak hij met veel glorie en in volle openheid over de ongunstige situatie waarin Mentor zich bevond. Hij wees de leden zo indringend op hun fouten, dat er “een ongekend vuur” ontbrandde. Het was geen kortstondige opflakking, zo bleek. De installatievergadering voor nieuwe leden van 14 maart 1914 was een hoogtepunt in de geschiedenis van Mentor, met een golf van wel sprekendheid in een gewijde en vriendschappelijke sfeer, die bij de aanwezigen diepe indruk achterliet. De notulen zwaaiden Beyen alle lof toe, voor zijn installatierede, en voor de “voortreffelijke” leiding van de avond.⁴⁵ En dan te bedenken dat Wim Beyen toen pas zestien jaar was.

Ook nadat hij het Gymnasium had verlaten en aan de Utrechtse Universiteit studeerde, woonde hij nog regelmatig als honorair lid en reünist ‘meo jure’ bij eenkomsten van Mentor bij.⁴⁶ Bij Mentor verbleekten voor Beyen de andere schoolverenigingen. Zo kon het gymnasiale muziekgezelschap *Ars Musica Optima Rerum* (A.M.O.R.), waarvan Beyen sinds de oprichting in mei 1909 lid was, hem, ondanks zijn grote muzikale belangstelling, maar twee jaar boeien.⁴⁷

BRILJANTE LEERLING

Wim Beyen was een briljante leerling. Het rapport uit de tweede klas onderschreeft dit. De cijfers schommelen in het algemeen tussen de 4 en de 5, vergelijkbaar met achten en tienennu. De aanmerking “doet uitstekend zijn best”, lijkt overbodig.⁴⁸ Dat niveau zou hij zijn hele gymnasiumtijd weten te handhaven.⁴⁹

Aan het eind van elk cursusjaar werden tijdens een plechtigheid in de Utrechtse Pieterskerk “prijzen” uitgereikt aan de beste leerlingen in de afzonderlijke vakken. Voor die prestaties waren cijfers van ten minste een 4 vereist. Vanaf het eerste schooljaar viel Beyen ruim in de prijzen. Die bestonden meestal uit boeken, en ze werden uitgereikt door de president-curator van de school, de burgemeester van Utrecht. Bij de overgang van de eerste naar de tweede klas werd hij onderscheiden voor de prestaties bij Latijn, Frans, geschiedenis, aardrijkskunde en wiskunde. Alleen bij Nederlands (cijfer 3) bleef hij achter. Met het uitbreiden van de vakken in de jaren daarop nam ook het aantal prijzen toe. Een hoogtepunt was de derde klas, waar Beyen erin slaagde vijfenvijven (tienennu) op zijn eindrapport te krijgen – voor Grieks, Latijn, Duits en Engels. Vreemd genoeg lukte het weer niet voor Nederlands.⁵⁰

Aan het eind van de zesjarige opleiding was het aan het Utrechts Stedelijk Gymnasium de gewoonte dat de beste en de examenleerlingen voordrachten hielden.

In Beyens examenjaar, 1914, waren dat er vier. De leerling die uitmuntte (G.A.S. Snijder), sprak in het Latijn, de tweede, derde en vierde in het Nederlands of het Frans. Net als zijn vader aan het eind van diens gymnasiumtijd hield de zeventienjarige Wim Beyen een rede in het Frans. Zijn onderwerp was *Andromaque*, een meesterswerk uit 1667 van de Franse toneelschrijver Jean Racine.⁵¹ Daarnaast ontving hij voor zijn prestaties in de zesde klas prijzen voor oude talen, voor moderne talen en voor wis- en natuurkunde.⁵² De weg naar een mooie toekomst voor de veelzijdig begaafde jongeman lag open.

REIZEN EN DREIGING

In tussenwerd de blik verder verbreed. In 1913 bezocht Wim Londen voor de tweede keer met ouders en broers. Opnieuw raakte hij onder de indruk van de wereldstad. Als souvenir nam hij een boekje met etsen van de Britse kunstenaar Frank Brangwyn mee terug. Ze toonden “in zijn grauwe, zwart-witte, schoonheid”⁵³, wat hem trof. Was het een voorgevoel van donkere tijden?

Na Beyens examen in juni 1914 nam de internationale spanning toe. Tijdens een uitje naar Scheveningen om daar zijn mooie resultaten op het gymnasium te vieren, was de familie Beyen, uit de stoomtram stappen, eind juni al begroet met speciale krantenedities die meldden dat de Oostenrijkse aartshertog Franz Ferdinand en zijn vrouw in Sarajevo waren vermoord. De gevolgen konden worden vermoed. Maar oorlogsdreiging of niet, het gezin Beyen trok in juli met vakantie naar Duitsland. Natuurlijk was men zich bewust van naderend onheil. Op hun vakantieadres in Rolandsekaan de Rijn, tussen Bonn en Koblenz, was de mobilisatie van het Duitse leger in juli het gesprek van de dag. Zelfs het woord ‘wereldoorlog’ werd al in de mond genomen. Bij terugkeer eind juli bleek het eigen vaderland in gespannen afwachting te verkeren. Het bereidde zich voor op het ergste. Beyen zag uit de trein soldaten aan de grens, die gereed waren om bruggen te laten springen en ervoer hoe overbelast het spoorwegverkeer in Nederland was door militair transport. Thuisgekomen in Utrecht, kregen de Beyens inkwartiering van acht militairen van de vestingartillerie.⁵⁴ De ernst van de situatie kon Beyen en zijn familie nu niet meer ontgaan.

Kort daarop brak de wereldoorlog daadwerkelijk uit. De wereld zou abrupt een einde maken aan La Belle Époque. De oorlog leek aanvankelijk weliswaar nog het karakter te hebben van een overzichtelijke serie korte strafexpedities, die in de negentiende eeuw wel vaker waren uitgevoerd en die de wereld niet op zijn kop hoefden te zetten. Maar de strijd liep al spoedig uit op een uitzichtloze en bloedige volkerenkrijg, die de mondiale verhoudingen diepgaand zou wijzigen.

Hoewel het militaire geweld aan Nederland voorbij zou gaan, had het uitbreken van de oorlog voor de nog maar zeventienjarige Beyen al meteen grote gevolgen. Een plan van zijn ouders om hem eerst een jaar naar het buitenland te sturen en pas daarna een universitaire studie te laten beginnen, kon niet doorgaan. Het werd direct studeren, en dat moest ook nog in een rap tempo gebeuren om er zeker van te zijn dat hij

niet vóór zijn doctoraal examen zou worden opgeroepen voor de dienstplicht in het jaar dat hij eenentwintig zou worden.⁵⁵ Opeens zag de wereld er ook voor de nog erg jonge, zojuist geslaagde gymnasiast anders uit dan was voorzien.

Zoals eerder zijn vader en zijn oudste broer schreef Johan Willem Beyen zich in aan de Utrechtse Universiteit, waar hij rechten zou studeren. Evenals zij meldde hij zich aan bij het Utrechtsch Studenten Corps.

3 STUDEREN IN TIJDEN VAN OORLOG

BEPERKTE GROENTIJD

Het Utrechtsch Studenten Corps was, zoals de meeste studenten corpora van die tijd, een wereld op zichzelf, die allereerst gericht was op vriendschap en plezier. Maar ook in de faculteiten liet het Corps zich gelden. De dienst in het Corps werd in de praktijk uitgemaakt door studenten die afkomstig waren uit de aristocratie of in sommige gevallen uit het grote zakenleven, die zich per jaar in een zogeheten Eerste Club hadden georganiseerd. Sowieso werden de oude ‘mores’ gekoesterd, ook al waren die volgens Beyen voor een deel niet eens zo oud. Het Corps en het studentenleven zouden nooit zijn kritiekloze bewondering krijgen.⁵⁶

Zijn studietijd bracht Beyen niet wat hij ervan had verwacht. Hij zou zijn gymnasiumjaren zelfs “in menig opzicht belangrijker” vinden dan zijn periode aan de universiteit. Later voerde hij daarvoor de invloed van zijn leraar klassieke talen Alma en het letterkundige zelschap Mentor als reden aan.⁵⁷ Kennelijk miste hij intensief en persoonlijk contact met hoogleraren en een hecht vriendenclub, die de plaats van Mentor kon innemen.

Hij zou niet tot de elite van het Corps behoren. Niet alleen miste hij daarvoor de vereiste maatschappelijke afkomst, het zou ook niet bij hem gepast hebben. Beyen kwam het meest tot zijn recht in kleine kring. Die omgeving zou hij binnen het Corps dan ook zoeken, zoals hij dat tijdens zijn hele leven en zijn hele carrière zou doen. Nadrukkelijk als leidende persoonlijkheid op de voorgrond treden liet hij liever aan anderen over.

Dat kan echter niet het hele verhaal zijn. De vraag blijft immers waarom het Beyen voor zijn gevoel niet was gelukt als student kennis te maken met hoogleraren die even bezielend waren als Alma, en aansluiting te krijgen bij even exclusieve en veelzijdige zelschappen als Mentor. Zeker aan de Utrechtse juridische faculteit waren professoren van naam verbonden. Ook het studentenleven bood, ondanks de beperkingen wegens de oorlogsomstandigheden, een rijkdom aan mogelijkheden.

Een nadere verklaring voor die wellicht wat minder inspireren de studietijd was mogelijk zijn leeftijd. Beyen zelf vond terugkijkend dat hij voor het “toenmalige” studentenleven “eigenlijk te jong” was geweest. Hij verliet de universiteit alweer toen hij eenentwintig was.⁵⁸ Toch was juist Beyen iemand voor wie leeftijd geen barrière voor verdere ontwikkeling was.

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Beyen (links) met een groepje ouderejaars. Rechts in uniform zijn broer Bob.

Er speelde echter nog iets mee: het oorlogsgeweld in Europa. Vermoedelijk was Beyen vooral niet in staat met volle teugen van het studentenleven te genieten, omdat zijn studentenbestaan samenviel met de Eerste Wereldoorlog. De oorlog zou, al bleef Nederland erbuigen, vier jaar lang de veelbelovende sprankeling die de samenleving aan het eind van de negentiende eeuw uitstraalde, doven en daarvoor in de plaats bezorgdheid brengen. Het oorlogsgewoel had direct zijn weerslag op het universitaire leven. Zo stonden de rector en de fiscus (penningmeester) van het Utrechtsch Studentencorps sinds de mobilisatie van eind juli 1914 als reservisten aan de grens en bekwaamden vele studenten zich in het gebruik van wapens door zich aan te sluiten bij het al enkele jaren bestaande Utrechtsche Vrijwilligers Corps.⁵⁹

De groentijd was als gevolg van die oorlogsomstandigheden minder uitbundig opgezet dan gebruikelijk. Afgesproken werd de ze korter te laten duren en "alle feestelijkheden, jolen en recepties" te laten vervallen. Het ontgroenen mocht op advies van de rector magnificus van de universiteit dat jaar bovendien slechts binnen de sociëteit van het Corps, de 'kroeg', plaatshebben, en niet meer op kamers van ouderejaars. De kans op excessen moest zo worden tegengegaan. De maatregel had het gewenste effect. Er viel in de ingekorte groentijd van veertien dagen geen wanklank.⁶⁰ Daarmee verstomde voor even de eerder losgebrande discussie over gewelddadige excessen die tijdens het ontgroenen in Utrecht, maar ook elders, voorkwamen.⁶¹

Beyens vader had tot de senaat van het Utrechtsch Studenten Corps een verzoek

gericht geschoren hoofd en ‘groenenpet’, de traditionele uiterlijkheden van de novieten, in het oorlogsjaar ach terwege te laten. Beyen, die het niet eens was met de vaderlijke inmenging, schreef later dat hij het “schandelijk” zou hebben gevonden en het als “een vernedering” zou hebben ervaren als hij niet op dezelfde “eervolle” wijze het Corps binnengehaald zou zijn als zijn vader zelf indertijd en als zijn nog in Utrecht studeren de oudere broer Karel Lodewijk. En hij herinnerde zich levendig met een kaal hoofd en in de officiële novietendracht “met groenen pet en laag boord” aan de ontgroening te zijn begonnen. Maar de in 1914 gepubliceerde *Utrechtsche Studenten-Almanak* voor 1915 vermeldde hoe het bestuur van het Corps, de Senatus Veteranorum, had gemeend “het dragen van de officiële novietendracht dit jaar te moeten verbieden”.⁶²

Hoe dit ook zij, in Beyens beleving schreef hij zich in september 1914 in als noviet bij het Utrechtsch Studenten Corps, om daarna met de andere groenen “een brullende en dreigende menigte studenten” te weerstaan en door te dringen tot de ‘conversatiezaal’ van de Corpsociëteit P.H.R.M. (*Placet Hic Requiescere Musis* – Het behaagt de muzen hier te rusten). De sociëteit, waar in verband met de oorlog een maand eerder nog een noodhospitaal was ingericht, bevond zich voor de noviet Beyen op een bekende plek: aan de andere kant van het Janskerkhof dan waar zijn gymnasium stond. Daar kon de ontgroening beginnen.⁶³

De novieten werden ’s ochtends getraind voor de Vrijwillige Landstorm, officieel: Vrijwilliger Korps ‘Landstorm Afd. Utrechtsch Studenten Corps’ geheten, waar ze zich mogelijk na hun ontgroening bij zouden willen aansluiten. Dat gebeurde eerst in de tuin van de sociëteit. Aan het eind van de groentijd werden militaire oefeningen gehouden op een exercitielveld bij het voor Beyen zo vertrouwde DeBilt-Station. In de middaguren werden de novieten onder leiding van Beyens broer Karel Lodewijk, die praeses was van de Corpsvereniging Studenten Concert, muzikaal geschoold en werd er een novieten koor gevormd om aan het eind van de groentijd uitvoeringen voor militairen in de rondom Utrecht gelegen forten te kunnen geven. Hier maakte Beyen naar alle waarschijnlijkheid kennis met de student theologie en populair Corpslid J. (‘Jopie’) Eijkman, de latere landelijke bekende sociaal bewogen dominee van de Amsterdamsche Maatschappij voor Jonge Mannen (AMVJ), met wie hij nauw bevriend zou raken. Eijkman was tijdens de groentijd van 1914 praeses van de commissie van Coers’ Lied, genoemd naar de eeuwige student en strijder voor het Nederlandse lied Frits Coers.⁶⁴ Vooral eers jaars moesten hieraan geloven, zo had Eijkman zich ten doel gesteld. Het muzikale optreden voor de gemobiliseerde militairen zou uiteindelijk echter niet doorgaan “wegens den critieken toestand”.⁶⁵

Beyen nam zijn intrek in een huis aan de Van der Duijnstraat, vlak bij het Wilhelminapark, waar ook zijn broer een kamer had.⁶⁶

TONEEL EN TRAVESTIE

De wereldoorlog zou niet alleen een sobere groentijd in 1914 op zijn geweten heb-

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Scène uit 'Jonge Harten' met Beyen als Johanna Hoogveen met witte jurk rechts.

ben, de hele oorlogperiode 1914-1918 kon gekenschetst worden als “magere jaren” voor het Studenten corps, stelde Beyen meer dan een halve eeuw later vast.⁶⁷ Het verenigingsleven leed onder het feit dat veel studenten waren gemobiliseerd en dat veel ouders minder kwistig waren met het sturen van geld. Toch bleef er nog veel te beleven en te ondernemen.

Beyen was, naast het maken van muziek als cellist in het Utrechtsch Studenten Concert en het optreden samen met zijn oudere broer in een Tzigane-strijkje, vooral actief in het Utrechtsch Studenten Tooneel (UST). Mogelijk werd hij daartoe gestimuleerd door zijn Mentor-compaan L. Ali Cohen, die erfiscus was. Hij werd al in zijn tweede studiejaar, in november 1915, als abactis in het bestuur van dit in 1879 opgerichte Corpsgezelschap opgenomen en zou dit tot de zomer van 1917 blijven.⁶⁸

Het UST bezat een grote faam in Utrecht, zowel binnen de studentengemeenschap als onder de burgerij, maar ook elders in het land wist men de uitvoeringen te waarderen. Landelijke kranten stuurden niet voor niets hun recensenten naar uitvoeringen van het UST. In de jaren negentig van de negentiende eeuw wist het Utrechtsch Studenten Tooneel zelfs “een stoot” te geven “tot een vernieuwing in de tooneelspeelkunst” in Nederland door toen weinig gespeelde klassieke stukken op te voeren als de tragedie ‘Oedipus Rex’ van Sophocles in 1891. En het bracht in 1904 voor het eerst in 250 jaar in Nederland Joost van den Vondels ‘Lucifer’ op de planken – niet alleen in Utrecht, maar ook in Amsterdam.⁶⁹

Het gezelschap trok in het bijzonder de aandacht met zijn 'travestie', het bezetten van vrouwenrollen door mannelijk spelers. Dit was sinds de oprichting van dit mannengezelschap een traditie ('mos') geworden, waarvan slechts zelden werd afgeweken. Vanaf het begin, maar zeker in de tien jaar voor Beyens studententijd, woedde hierover in het Utrechtsch Studenten Tooneel een verbeten discussie. Veelvuldig werd de zin van de travestie in twijfel getrokken en werd bepleit vrouwenrollen door vrouwen te laten spelen. Een van de argumenten tegen travestie was dat deze het repertoire beperkte. Ze zou het UST verhinderen meer 'ernstige' stukken uit te voeren in plaats van de blijspelen waar men zich in het begin van de twintigste eeuw meestal in uitleefde. Even veelvuldig werd de traditie verdedigd, onder andere door te stellen dat travestie het mogelijk maakt om "zonder vreemde pretenties, te spelen om de vreugde van het spelen, als student, als jong mens zonder meer; om uit te viert den zin voor humor, den lust tot jolijt en toch ook de begaafdheid, die leven in den vroolijken jeugdigen mensch, die trotsch is student te zijn." De voorstanders wonnen. Tussen 1914 en 1929 zouden louter en alleen opvoeringen met travestie te zien zijn.⁷⁰

Beyen ontpopte zich als een veelgevraagd travestiespeler. Hij schreef later dat hij nooit anders dan "als 'jeune première' en eenmaal als neger" was opgetreden. "Wij, actrices, droegen 'taille de guêpe'-corsetten, die een speciaal licht 'dames'-diner vooraf eisten, vanwege de ingepen de maag."⁷¹ Voor het eerst trad Beyen in een vrouwenrol op tijdens de jaarlijkse grote uitvoering van het UST in mei 1915 in het stuk 'In hypnotischen slaap' van Carl Laufs en Wilhelm Jacoby. Volgens het jaarverslag van het UST in de Studenten - Almanak leende het zich uitstekend voor travestie, "zoodat succes op dezen avond voor ons weer was verzekerd". Beyen speelde Franciska, de dochter van een van de hoofdpersonen, kennelijk overtuigend.⁷²

Het jaar daarop leek het alsof Beyen alleen maar met toneel bezig was. Zo nam hij begin 1916 de rol van Johanna Hoogveen in het stuk 'Jonge Harten' van Marcellus Emants voor zijn rekening, waarmee het UST in de Utrechtse schouwburg het honderdjarig bestaan van de Corpssociëteit P.H.R.M. opluisterde.⁷³ Het was een gedenkwaardige avond, waar ook de 'president' van het Leidse Studenten Corps, de latere minister van Binnenlandse Zaken Eelco van Kleffens, aanwezig was. De zemocht als bijzondere privilege een bezoek brengen aan de 'dameskleedkamers', waar champagne werd gedronken. De ontmoeting die Beyen, uitgedost met "langeblonde pijpenkrullen", daarvoor het eerst met Van Kleffens had, kreeg een vervolg in 1919, toen beiden de parlementaire ambtenaren in Den Haag waren. Vooral in en na de Tweede Wereldoorlog zou er een nauwe relatie ontstaan.⁷⁴

Voor de 'gewone' jaarlijkse toneelavond van het UST, twee maanden later, werd 'Met verlof tegen wil en dank' van Von Moseringe student, met Beyen opnieuw in een vrouwenrol. De uitvoering werd, ondanks de korte voorbereidingstijd, "een ongekend succes".⁷⁵

Beyens status als rijzenester bij het UST werd in het najaar van 1915 bevestigd door zijn benoeming tot abactis. Het was een functie die hem, voor zover dat nog nodig was,

zichtbaar maakte. De abactis schreef de door hun juist en de toon zet ting opvallen de jaarverslagen van het Studenten Tooneel in de Studenten-Almanak. Bij zijn aftreden in juni 1917 werd Beyen het erelidmaatschap verleend.⁷⁶

Hoeveel vrolijkheid het Utrechtsch Studenten Tooneel gedurende de Eerste Wereldoorlog met zijn kluchtige stukken ook bracht, het peil haalde het niet bij de roemruchte periode vóór die tijd. Beyen was daar in een terugblik volstrekt duidelijk over. En hij kon het weten. Hij recenseerde als redacteur van het *Utrechtsch Studentenweekblad* 'Vox Studiosorum' het 'echte' toneel en constateerde dat dit, in tegenstelling tot zijn studententoneel, "een grote bloei" doormaakte.⁷⁷

DE FLUITENDE PELIKAAN

Was het misschien daarom dat Beyen datzelfde jaar een vermetele daad stelde en zich aan het schrijven zette van een toneelstuk dat moest worden uitgevoerd tijdens de viering van het 56ste lustrum van de Utrechtse universiteit? De actie was zeker ook uit nood geboren. Beyen was lid van de prestigieuze zogeheten Maskerade Commissie van het Corps, die als "moeilijke taak" had een lustrumviering op te zetten "zon der Maskerade en toch het enthousiasme van Corpsleden en Reünisten waardig". Onder de leden was ook H.L. Woltersom, met wie Beyen in zijn latere bankierscarrière nauw zou samenwerken. De Maskerade was een door de Corpsstudenten georganiseerde groots opgezette gekostumeerde optocht en aansluitend openluchtspel met een bepaald thema, waarvoor stad en land uitliep. Het opofferen van dit bijzondere schouwspel, dat traditioneel zo met het universitaire lustrum was verbonden, was het gevolg van de oorlog en van de onzekere toestand in Nederland zelf. De taak van de commissie was daarom zo moeilijk omdat de luisterrijke en vaak kostbare Maskerades de meeste voorafgaande lustrum hadden behaald en het Corps roem hadden gebracht. Als hoogtepunt van de Maskerades werden de Romeinse Wagenrennen van 1906 beschouwd, die van heinde en ver publiek trokken. Op het lustrum van 1911 werd onder regie van Eduard Verkade het beleg van Utrecht door graaf Willém IV in 1345 nagespeeld. Beyen had dit als gymnasiast van nabij meegemaakt.⁷⁸

Nadat nog in het voorjaar van 1916 alle plannen waren verworpen en men eigenlijk ten einde raad was, werd door de Corpsleden dankbaar het aanbod van Beyen en zijn mede-commissielid en vriend Anton van Anrooy aanvaard om een toneelstuk te schrijven dat de lustrumviering zou moeten dragen. "Dagen- en nachtenlang dokterden wij, met verwaaflazing van onze studie, aan ons meesterwerk", schreef Beyen veertig jaar later. Intussen wachtte de grote meerderheid van de Corpsleden "in onbewogen kalmte" af wat de beginnende toneelschrijvers uit hun midden, die werkten onder het pseudoniem 'Heglios' en 'Talmi', tot stand zouden brengen. Een "sfeer van geheimzinnigheid" omgaf de twee vrienden als ze de sociëteit betraden. Slechts enkele ingewijden wisten hoe het stuk eruit zou zien.⁷⁹

De opvoering van het stuk, dat 'De Fluitende Pelikaan' heette, werd in Beyens woorden "een tragikomedie" en een fiasco, in het bijzondere voor hem zelf. Het publiek

vond het ‘Spel van studenten in vijf bedriven’ over de toenmalige studentenwereld zo lang duren, zo weinig boeiend en het verstond er door de slechte akoestiek zo weinig van, dat tijdens het vierde bedrijf al werd geroepen dat het tijd werd ermee op te houden.⁸⁰

Het stuk had weinig om het lijf en toonde op realistische wijze de luchtige belevenissen van het vriendengroepje sigaretten roken en whisky drinken de mannelijke studenten, dat het besluit nam een gezelschap – De Fluiten de Pelikaan – te vormen om, te vergeefs, een dam op te werpen tegen verliefdheden en “paal en perk te stellen aan de overweldigende hoeveelheid engagements”.⁸¹ Opvallend was de zelfbewuste rol van de eveneens rokende vrouwelijke studenten in het stuk.

Het kille commentaar in de Studenten Almanak 1917 op de zedenschets sprak over teleurgestelde verwachtingen van de talloze genodigden, maar was ook veelzeggend: “Zijn de schrijvers – wi er streven grote hulde verdient – tekortgeschoten in beeldingskracht? Of, is ons studentenleven niet indrukwekkend meer? Sidderen wij dan niet bij de gedachte alleen dat een geheel studentengeslacht de seniele kunst zou hebben leeren verstaan om zonder innerlijke, naar buiten spattende strijd van jongen tot man te groeien?”⁸² Had den Heglios en Talmi in hun jeugdige enthousiasme het publiek een te realistische spiegel voorgehouden? Waren Beyen en Van Anrooy met hun onorthodoxe toneelstuk – geen klassiek stuk en geen kluicht – hun tijd misschien vooruit?

Toch werd het niet unaniem afgekraakt aan de Utrechtse Alma Mater. In de ‘Lustrum-courant’ van *Vox Studiosorum* waardeerde ‘M.A.T.’ het dat er studenten zijn die “tenminste getracht hebben niet hun middelmatigheid te verbergen onder slepende exotische gewaden in hexameters en vals pathos, dat verbeeldt ons vijfhonderd jaar voor Christus terug te voeren, maar den moed hebben gehad hun eigen tijd te begrijpen en de moeilijke opgave te volbrengen, die eigen tijd onbevangen weer te geven”.⁸³

Achter M.A.T. ging Marie Anne Tellegen schuil, studiegenoot en vriendin van Beyen en net als hij redacteur van *Vox Studiosorum*. Het zou niet de laatste keer zijn dat Tellegen, vooraanstaand lid van de Utrechtsche Vrouwelijke Studenten Vereniging (uvsv) en na de Tweede Wereldoorlog invloedrijk in de Haagse politiek als directeur van het Kabinet der Koningin, voor hem in de bres sprong.⁸⁴

De commentaren in de landelijke pers wisselden, al was men unaniem enthousiast over de decors van de Hilversumse architect H.A. van Anrooy (ongetwijfeld familie van Anton), die vermoedelijk een flink hap uit het budget hadden genomen. In *De Groene Amsterdammer* kenschetste Top Naeff ‘De Fluiten de Pelikaan’ als “een toneelstuk dat geen toneelstuk was”, als een vogel die “het vangen niet waard” was. Er kleeft volgens de schrijfs ter “geen drop van eigen bloed aan dit beest”. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* was milder, al betrouwde de recensent dat het “dolle, dwaze” volkomen onthak en het stuk “te braaf” was. “Maar toch – is het ten slotte niet een aardige spiegel, dit ‘spel van studenten’, waarin de mogelijkheid van slechts twee le-

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Scène uit 'De Fluitende Pelikaan'.

vensfasen: verliefd - zijn of niet-verliefd-zijn bestaat; waarin aan de whisky-soda een even voorname rol is toebedeeld als aan de sigaret en waar de illuzies niet gaan – o gelukkigen – naar een eervolle carrière en relaties of fortuin, maar naar de zege op een tennismatch of de liefkozing van 'n paar zachte meisjesarmen?'⁸⁵

SCHANDE EN LEVENSLES

In eigen universitaire kring kon men niet anders dan de conclusie trekken dat het Studenten Corps er niet in was geslaagd het lustrum waardig te vieren. En voor een wezenlijk deel werd dit toegeschreven aan het tegenvallen van de hoofdschotel, 'De Fluitende Pelikaan'. Wat een "stoetmoedigheid" om "zoomaar, critiekloos een toneelstuk van vijf bedrijven te willen opvoeren, met weinig handeling, door diletanten geschreven en niet eens tevoren aan een bevoegd criticus ter beoordeling in handen gegeven", luidde het verbaasde oordeel achteraf. De Maskerade Commissie had haar vertrouwen te veel gesteld in dit toneelstuk en een te gemakkelijke houding aan de dag gelegd dat het allemaal wel zou loslopen.⁸⁶ Dat er toch nog goede dingen over het lustrum waren te zeggen, kwam vooral door het "nimmer versagend enthousiasme der reünisten" voor het Corps.⁸⁷

Daar kwam nog bij dat Beyens Maskerade Commissie "op uiterst bedenkelijke wijze" de eigen begroting had overschreden, schreef de abt van het Corps in de Studenten Almanak 1917's trefte 'De Fluitende Pelikaan' was ook nog een wel erg kost-

bare vogel geweest. In een Corpsvergadering werd besloten tot een hoofdelijke omslag van vijftig gulden – een fors bedrag voor die tijd – en de eens zo in de armen gesloten auteurs zaten schuld bewust op de eerste rij. “Niemand had meer een goed woord voor ons”, herinnerde Beyen zich later. “Ik kon de advertentie van ‘Pelikaaninkt’ niet meer zien zonder dat het schamrood mij naar de kaken steeg. Onder mijn vrienden gold het als criterium of iemand een gentleman was, dat hij in mijn bijzijn het pijnlijke onderwerp vermeed. Het was van mysterie was vervangen door het vale licht der schande.” Beyen moest zijn dictaat van de colleges Romains Recht van prof. J. C. Naber verkopen om zijn bijdrage aan het tekort te financieren.⁸⁸

Toch was Beyens reputatie op toneelgebied niet onherstelbaar geknakt. Hij had in 1916 zitting in de Toneel Commissie van het Corps, die het zogeheten Groenentoneel moest voorbereiden. Dat was een revue die met straffe hand werd ingestuurd en die de novieten aan het eind van de groen tijd op voerden. Juist voor dat Groenentoneel 1916 werd een parodie gebruikt van ‘De Fluittende Pdikaan’, waar ondanks alles kennelijk nog een bijzondere roep van uitging.⁸⁹

Daar was het episcopaat, dat het Corps niet welgezind was, ook achtergekomen. Het bisdom liet de revuetekst door een priester onderzoeken, die vele obsceniteiten aantroef. Het waren er zoveel meer dan de schrijvers hadden bedoeld, dat dezen het betreurden de welwillende medewerking van de priester niet eerder te hebben ingeroepen.⁹⁰ Het zou het plezier nog hebben vergroot.

Het faiasco van ‘De Fluittende Pdikaan’ had ook gunstige kanten voor de toen negentienjarige Beyen. “Stel je voor dat het een succes was geweest; wat was er van mij geworden!” Hij moest er, terugblikkend, niet aan denken dat hij wegens groot succes een carrière als toneelschrijver was begonnen, al was het lustrum er natuurlijk wel beter van geworden. Bovendien had hij van de zegenvalle “als mens” geëerd. Want was hem tot dan toe ooit iets mislukt?⁹¹ Maar op het moment zelf zal hij niet in die rationele termen hebben gedacht. Toen moet het een diepe teleurstelling zijn geweest.

VERLEGEN IN DE LIEFDE

Wel zal de vriendschap met Anton van Anrooy, die medicijn studeerde, zijn verdiept. Die band zou uiteindelijk grotere gevolgen hebben voor zijn persoonlijk leven dan welke carrière als toneelschrijver ook. Thuis bij Anton in Zaltbommel trof hij een zeker zo artistiek milieu als in zijn ouderlijk huis. Naast familie waren onder anderen de musicus Peter van Anrooy, toenmalig dirigent van het Residentie Orkest en componist van de nog steeds gespeelde ‘Piet-Heynhapsodie’, en naamgenoot Anton, die zich als portretschilder in Londen had gevestigd.⁹²

Ingrijpend voor het verloop van Beyens leven was de kennismaking, via Anton, met Nelly Hijmans van Anrooy. Ze was een achternicht van Anton en drie jaar ouder dan Beyen. Nelly woonde in Den Haag, maar de wortels van haar familie lagen, net als bij Anton, in Zaltbommel. Haar moeder, weduwe van een Indisch ambtenaar, wist van een karig pensioen haar drie kinderen een goede opvoeding te geven. Nelly’s oudere

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Beyen (midden) met zijn broers Bob (links) en Henk.

broer studeerde medicijnen en haar jongere zuster zou na haar gymnasiumopleiding secretaresse worden. Nelly koos een sociale richting en bezocht de hoog aangeschreven Haagse Huishoudschool aan de Laan van Meerdervoort, waar toen meisjes uit de burgerij werden opgeleid tot lerares. Ze moesten “vrouwen en dochters uit het volk de regels van hygiëne, voedingsleer, warenkennis en dergelijke bijbrengen”. Een familielid, mej. A.M. van Anrooy, was daar directrice. Nelly maakte grote indruk op student Wim Beyen, die toen – anders dan zijn latere amoureuze escapades zouden doen vermoeden – op erotisch terrein een verlegen jongeman was.⁹³ Wim en Nelly zouden in 1922 trouwen.

Het lustum van 1916 was niet het laatste dat Beyen aan de Utrechtse universiteit meemaakte. Na zijn studie maakte hij zich, als het maar even kon, vrij om als reünist aan de festiviteiten deel te nemen. Zelfs toen hij in juni 1926 een reddingsoperatie leidde voor de in nood verkerende middenstandsbanken en tot zijn oren in het werk zat, brak hij eruit om het lustum mee te vieren.⁹⁴ Ook op latere lustra was hij van de partij. En zeker de travestie-tonneeluitvoeringen wilde hij bij die gelegenheden niet missen. Met de andere ereleden van het Utrechtsch Studenten Tooneel bezet te hij dan een speciaal balkon in de schouwburg.⁹⁵

Beyen zou nog één keer zelf betrokken zijn bij het organiseren van een lustumviering. De Maskerade Commissie voor het 65e lustum van 1961 deed een beroep op hem als ambassadeur in Parijs om Franse medewerking te krijgen voor het open-

luchtspele rondom de befaamde Franse middeleeuwse dichtersschelme François Villon. Beyen kreeg voor elkaar dat de Franse minister voor Onderwijs, Lucien Paye, op de binnenplaats van de Nederlandse ambassade een fakkel aanstak, die daarna door een wielrijdersstafette naar Utrecht werd gebracht – al had de Maskerade Commissie zelf op het hoogste gemikt: ontsteking door generaal De Gaulle zelf. Beyen schreef een voorwoord in de feestwijzer, waarin hij uit eigen ervaring nogal braaf anders trepte “hoe levend” de oude band tussen Frankrijk en Nederland “ondanks veel twist” nog altijd was, en hij had zitting in het Ere-Comité van de hippische dag in Doorn.⁹⁶

FACULTEIT VAN CORYFEEËN

Ondanks zijn activiteiten bij het studententoneel, in het studentenorkest, voor de lustrumcommissie en als redacteur van het studentenweekblad *Vox Studiosorum* verliet Beyens rechtenstudie voorspoedig. Hij voltooide haar volgens plan in vier jaar. Ook aan de juridische faculteit bekleedde hij bestuursfuncties, en ook daar deed hij van zich spreken door orthodoxe voors tellen. Als voorzitter van de juridische Corpsstudenten zette hij in overleg met de hoogleraren bijvoorbeeld een ‘practicum’ op “waar onvermogen den juridische bijstand en raad konden vinden”. Rechtshulp avant la lettre. De doelgroep stroomde echter niet toe. Het initiatief verzandde noodgedwongen door gebrek aan klandizie.⁹⁷ Maar Beyen had zijn eerste blijk van belangstelling voor sociale vraagstukken getoond, en hij zou deze interesse niet verliezen, hoe voorspoedig zijn eigen carrière zich ook zou ontwikkelen.

In Beyens periode had de juridische faculteit een groot aantal eminente professoren. Van de elf hoogleraren die in 1986 ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de Utrechtse Faculteit der Rechtsgeleerdheid waardig werden bevonden in een boek geportretteerd te worden, waren er vier in zijn tijd aan de universiteit verbonden – W.L.P.A. Molengraaff (handelsrecht), J.C. Naaber (Romeins recht), J. Ph. Suijling (burgerlijk recht) en C.A. Verrijn Stuart (staatshuishoudkunde). Bovendien had Beyen als student ook nog een levendige herinnering aan een toen al met emeritaat zijnde beroemdheid: J. de Loüter. Daarnaast schaatste hij zijn strafrechtshoogleraar D. Simons onder de groten.⁹⁸ Een goeden tijd, voor de faculteit en universiteit, maar ook voor Beyen. Het bood een uitgelopen kans om een stevig fundament voor zijn carrière te leggen.

Van de zecoryfeeën heeft de onafhankelijke, kritische en veelzijdige Suijling, die ook een uitmuntend docent was, de grootste invloed op het leven en de loopbaan van Beyen uitgeoefend. Suijling, “een van de grootste en markantste juristen van zijn tijd”⁹⁹, stond hem ook “menselijk” het meest nabij. Na het afleggen van het doctoralexamen, in de zomer van 1918, vroeg Beyen of Suijling zijn promotor wilde worden. Beyen had een theorie ontwikkeld – zoals hij dat in zijn latere loopbaan zou blijven doen – over het ingewikkelde onderwerp ‘Son dervermogen’, het rechtspersoonlijkheid bezittende, niet aan een natuurlijke persoon toebehorende vermogen. Suijling zag er wel iets in. Het was de bedoeling dat de promovendus er na zijn mili-

taire diensttijd, die onder de nog heersende oorlogsomstandigheden voor de 21-jarige Beyen spoedig en onherroepelijk zou beginnen, twee jaar aan zou werken.¹⁰⁰

IN HET LEGER MET ARTHUR LEHNING

Toen de net afgestudeerde rekrut Beyen en enkele lotgenoten zich op 1 augustus 1918 bij het militaire barakkenkamp van de Vlasakkers te Amersfoort meldden, bleek het leger wegens een administratieve fout niet op hen te hebben gerekend. Met anderen de latere historicus, anarchist, antimilitarist en avant-gardist Arthur Lehnning, die net eindexamen aan de Rijks-HBS in Utrecht had gedaan, en Leo Schlichting, de latere journalist en hoogleraar, werd Beyen onterecht gebracht in een tentenkamp, waar ze tijdelijk rouleerden met verlofgangers. De drie moesten zich handhaven tussen soldaten die, zo herinnerde Beyen zich, merendeels Rotterdamse bootwerkers waren. Die stelden zich niet direct tegemoetkomend op tegenover de intellectueel meer ontwikkelde 'indringers', zeker niet toen ze merkten dat dezen in hun afwezigheid – weliswaar in opdracht, maar toch – hun strozakken hadden beslapen.¹⁰¹

Tijdens de gemeenschappelijke geleiden ontberingen van de militaire opleiding ontwikkelde zich een langdurige vriendschap tussen de drie, die er ongetwijfeld ook mee te maken had dat ze elkaars kwaliteiten onderkenden, zeker op literair terrein. Ze zouden zelfs samen een kamer in Amersfoort huren om er hun vrije avonden door te brengen, grappen makend en literaire teksten declarerend. "We hebben samen veel gelachen en veel gedaasd", schreef Beyen later.¹⁰² Alsof hij een nieuw soort Mentor had opgericht.

Lehning verbrak de vriendschap toen Beyen in 1952 minister van Buitenlandse Zaken werd. Volgens Beyen vond Lehnning hem toen "toch geen geschikte omgang meer", maar Beyen hield zijn "dierbare herinneringen" aan hem. Met Schlichting, die na zijn hoofdredacteurschap van *De Tijd* en enige jaren in de diplomatieke dienst in 1950 hoogleraar in de wetenschap van de politiek en in de publicistiek in Nijmegen werd, is het contact altijd gebleven. Toen Beyen eind jaren vijftig/begin jaren zestig ambassadeur in Parijs was, logeerde Schlichting van tijd tot tijd in het aan de ambassade verbonden Institut Néerlandais.¹⁰³

Anders dan zijn vrienden, die de dienstplicht van negen maanden voltooiden, zwaaide Beyen vervroegd af. Dat hield geen verband met de kleine dosis Spaanse griep die hij op de Vlasakkers opliep en waarmee hij nog in de ziekenboeg kwam te liggen. Hij had het te danken aan zijn promotor. Suijling had van thesaurier-generaal L.J.A. Trip gehoord dat deze zat te springen om een goede jonge jurist als assistent. De hoogleraar adviseerde Beyen, die zich daarop in uniform moest presenteren bij de minister van Financiën, S. de Vries Czn. De bewindsman wist van niets, maar Beyen had Trip en de secretaris-generaal van het departement al gesproken, en dat bleek voldoende. Hij kon met verlof. Beyen zou op 1 november 1918 als adjunct-commies in dienst van Financiën komen, mits hij vóór die tijd 'opstelling' was gepromoveerd. Hij kon zijn geluk niet op en gaf zijn proefschrift "zon der berouw" op. Hij is er Suijling altijd dank-

baar voor gebleven dat deze “van promotor in de academische zin tot mijn promotor in mijn carrière is geworden”.¹⁰⁴

STELLINGEN ALS SPIEGEL EN ALS ROUTEBESCHRIJVING

Het promoveren op stellingen is, naast de promotie op een proefschrift, slechts een beperkte periode mogelijk geweest: van 1879 tot 1921. De stellingen werden aan de juridische faculteit aangeduid als *Theses jur. inaugurales*. Beyen “scharrelde in alle haast” er 24 bijeen, waarop hij eind oktober 1918 promoveerde.¹⁰⁵

Ze laten zich lezen als een spiegel naar de tijd die voorbij was en als programma voor Beyens verdere carrière. Stelling VIII is bijvoorbeeld een knipoog naar zijn jeugd als spoorforens en naar zijn vader in het bijzonder: “De spoorwegondernemer kan, tot het bewijs dat hij geen schuld heeft, niet volstaan met een beroep op het feit dat hij de voorzorgsmaatregel heeft genomen, welke hem bij wet of algemeen maatregel zijn voorgeschreven.” Stelling XI geeft uiting aan de internationale blik van Beyen: “Een vonnis, krachtens overeenkomst door scheidsrechters in het buitenland gewezen, moet [...] door den Nederlandschen rechter worden geëerbiedigd [...]” Zijn door Suijling gewekte belangstelling voor de gemeentepolitiek, waarover hij in de jaren twintig zou publiceren, blijkt uit stelling XX: “Besluiten van Gedeputeerde Staten, waarbij goedkeuring een erge gemeentebegroting wordt geweigerd en Koninklijke Besluiten waarbij het beroep daartegen wordt afgewezen, moeten gegrond zijn op de overweging, dat de gewraakte begroting in strijd is met de wet of het algemeen belang.” En de meest uitdagende stellingen, die hij, zoals gebruikelijk, tot het laatst had bewaard, waren een voorbeeld van zijn ontluikende vooruitstrevendheid: “De Overheid onthoudt zich ervan bij de wet den arbeid der gehuwde vrouw te verbieden, of meer dan dien der ongetrouwde te beperken” (stelling XXIII) en “Een wet telijk voorgeschreven verlof voor de loonarbeidster gedurende de zekere tijd vóór en na eene bevalling, dient gepaard te gaan met eene uitkeering van staatswege van het loon, dat zij gedurende zulk een tijdsverloop pleegt te verdienen” (stelling XXIV).¹⁰⁶

Beyen was gereed de nieuwe tijd te betreden, die na de afloop van de Eerste Wereldoorlog aanbrak. Op zijn promotiekaart, waarop de betrokken hoogleraren hun handtekening zetten, stond, verwijzend naar zijn barakken op de Vlasakkers en zijn nieuwe werkring aan de Haagse Koninklijke: “Beter op de Dijk geknederd dan op de Akker gevestigd.” Het zou het begin zijn van een loopbaan die hem de kans bood op cruciale momenten nationaal en internationaal de bakens te verzetten en die hem uiteindelijk in 1969 naar de Utrechtse Faculteit der rechtsgeleerdheid terugvoerde om de zilveren erepenning te ontvangen. Deze werd jaarlijks uitgereikt aan een oud-student die “door zijn kennis en vooral door zijn werk in de Nederlandse gemeenschap getoond heeft een vooraanstaande plaats onder Nederlandse juristen in te nemen”.¹⁰⁷

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Beyen (midden) tijdens een reüniediner in 1928.

4 TEN SLOTTE

ZONDAGSKIND

Johan Willem Beyen was een zondagkind. Hij had alles mee om in zijn verdere leven te slagen. Hij werd geboren in een stabiel en welvarend gezin, waar over geld geen woord vuil hoefde te worden gemaakt. Hij had ouders die een brede horizon hadden, op Europa georiënteerd waren en dat op hun kinderen overbrachten. Hij kwam uit een geslacht dat zich in een paar generaties zou weten op te werken van soldaat van de prinselijke troepen in de achttiende eeuw tot, in Beyens geval, vertrouweling van het staatshoofd.

Beyen was intelligent en begaafd en had een snel verstand. Al vroeg maakte hij kennis met muziek en andere cultuuruitingen. Vooral muziek en literatuur zouden zijn leven kleuren, al ontwikkelde zijn smaak zich niet verder dan die van een laat negentiende-eeuwer.

De jaren die hij met zijn ouders en zijn twee broers – tussen Beyens vijfde en twaalfde – in het bos- en heidegebied bij 'De Bilt-Station' woonde, zouden zijn grotere invloed op hem uitoefenen. De vrijheid van het buitenleven die hij in deze periode genoot, bezorgde hem een levenslange passie voor het maken van lange wandelingen in de vrije natuur, zoals zijn vader die ook kende.¹⁰⁸ Tijdens die zwerftochten in zijn een-

tje manifesteerde zich al de onafhankelijkheid die Beyens gedrag altijd zou kenmerken. In wezen zou hij altijd een einzelgänger zijn.

Ook het bestaan als forens had hem blijvend besmet. Als het maar even kon, ontvluchtte Beyen in binnen- en buitenland de steden waar zijn kantoor zich bevond, om buiten te wonen.

De intensieve kennismaking met de spoorwegen zorgde, samen met het feit dat menig familielid bij 'het spoor' werkte, tot "een gevoel van persoonlijke verbondenheid, dat nooit is verdwenen". De trein bleef veruit Beyens favoriete vervoermiddel. Hij zou er in een tempo dat hem lag, Europa mee doorkruisen. In de treincoupé hield hij zijn literatuur bij en stond hij open voor ontmoetingen die hem soms van zijn eigenlijke werk afleidde. De spoorwegen leverden Beyen ook een prachtig exemplaar voor zijn uitgebreide verzameling met aforen. Toen men hem later als bankdirecteur luidheid verweet, antwoordde hij "dat rangerlocomotieven nu eenmaal meer lawaai maakten dan sneltreinlocomotieven".¹⁰⁹

Het Utrechts Stedelijk Gymnasium bood met leraren als de classicus Alma en een gezelschap als Mentor voor de jonge Beyen de ideale omgeving om zich te ontwikkelen en zich met anderen te meten. Hier trof hij de intieme kring waarin hij kon excelleren. Dit alles had plaats in de periode van optimisme en vooruitgang, die de eerste jaren van de twintigste eeuw kenmerkten. Het is vermoedelijk de achtergrond die Beyen altijd gemakkelijk in het leven deed staan en die hem een open blik naar de wereld heeft gegeven.

De Eerste Wereldoorlog, die weliswaar aan Nederland voorbijging, maar zijn invloed op denken en doen niet miste, plaatste een domper op het heersende positieve laattengentiende-eeuwse wereldbeeld, en ook op de onmiddellijke toekomstvoorzichten van de toen zeventienjarige Beyen. Maar hij bracht de zebedruk jaren met zijn rechtenstudie aan de Utrechtse universiteit toch aangenaam en nuttig door.

'NETWERK'

Hoewel mobilisatie en dreiging de gebruikelijke uitbundigheid van het studentenleven temperden, slaagde Beyen erin zich actief in het Corps te laten gelden en zich via het travestietoneel van die dagen op speciale wijze te manifesteren. Toch bevond hij zich met zijn bestuursfuncties in Corpsgezelschappen altijd op het tweede plan. Een praesidiaat zat er niet in, en waarschijnlijk ambieerde hij zo'n functie ook niet.

Beyen wist bovendien een kring vrienden en kennissen te verwerven die in zijn latere leven van groot belang zou zijn. Het betrof de eerste schakels van een zeer uitgebreid 'netwerk'. Zo zou zijn vriendschap met Marie Anne Tell een later onschatbaar zijn. Verder zouden H.L. Wolters om en de predikant in opleiding J. Eijkman prominent in Beyens latere leven opduiken – de eerste als collega-bankier bij de Rotterdamse Bank en de tweede als vriend en inspirator. Ook zijn jaargenoot en latere secretaris-generaal van het ministerie van Justitie, J.R.M. van Angeren, met wie hij in zijn studententijd vriendschappelijk omging, ook al had deze zich niet bij het Corps aan-

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

Beyen met zijn vader in de jaren dertig.

gesloten¹¹⁰, zou in Beyens carrière van zich doen horen. En de eerste, zo curieuze kennismaking met de 'Leidse' E.N. van Kleffens, de latere minister van Buitenlandse Zaken, zou niet de laatste zijn.

Beyen had het geluk op zijn studieterrein in Utrecht excellentie professoren te treffen, van wie één zijn leven een beslissende wending gaf: de onorthodoxe hoogleraar burgerlijk recht Suijling. Deze zorgde er als een van Beyens eerste leermeesters en wegbereiders voor dat zijn pupil een veelbelovende positie op het ministerie van Financiën in Den Haag kreeg. Dit zou het begin zijn van een verbluffende carrière, waarin nog vele leermeesters en wegbereiders zouden volgen.

Tussen Beyens loopbaan en die van zijn vader zijn interessante parallellen te trekken. Beiden kwamen direct na hun studie op de Generale Thesaurie in Den Haag terecht, en beiden zouden na een jaar of vijf overstappen naar een veelbelovend bedrijf dat een motor van economische ontwikkeling in een nieuwe tijd was: Beyens vader naar de spoorwegen, zijn zoon naar Philips. Vader en zoon zouden in de jaren twintig hun kennis bundelen en samen hun medewerking geven aan een eigen tijdschrift, *De rechtskennis van den ingenieur*.¹¹¹

Het vertrek naar Den Haag betekende voor de 21-jarige Johan Willem Beyen dat hij in de directe nabijheid kwam te wonen van Nelly Hijmans van Anrooy, die hij via zijn vriend Anton van Anrooy had leren kennen en met wie een romance was ontstaan. Ze zouden een paar jaar later trouwen.

I VAN DE ENE EEUW IN DE ANDERE (1897-1918)

AFSCHEID VAN UTRECHT

De overheidsbaan in Den Haag was voor Beyen ook het afscheid van Utrecht, de stad die hij zijn hele leven als vaderstad heeft beschouwd. Hij had niet alleen al het onderwijs dat hij had genoten, aan “Utrechtse scholen” te danken, hij was aan de stad verknocht. “Ik ben in Utrecht geboren uit in Utrecht geboren ouders en mijn beide grootvaders hebben hun werkend leven in Utrecht doorgebracht. Ik gevoel mij dus wel met alle vezelen verbonden aan de ‘Oude Bisschopstad’”, zo zong hij als minister in een rede tijdens de Universiteitsdag 1954 de lof op Utrecht.¹¹²

En Utrecht was nog meer voor hem: “de stad der traditie”. “Het besef dat de tijd waarin wij leven een schakel is in de keten der geschiedkundige ontwikkeling, wordt de Utrechtse scholier, de Utrechtse student niet slechts door zijn leermeesters ingeprent, hij ademt het in, wanneer hij naar zijn school, naar zijn college wandelt.”¹¹³ Het moet Beyen het gevoel hebben gegeven dat alle doel en niet in één keer kunnen worden bereikt, en dat zou hem in de jaren vijftig van pas komen in zijn streven naar Europese eenheid en in de jaren zestig bij zijn ijveren voor een fusie van de Rotterdamse Bank en de Amsterdamsche Bank.

Het hoeft niet te verbazen dat hij zijn geboortestad altijd aan zijn hart zou drukken. De Utrechtse Dom zou voor Beyen “de navel van ons Vaderland”¹¹⁴ blijven, waar hij ter wereld ook was en hoezeer hij zich ook op Europa zou richten.